

Sisällä ja ulkona: maahanmuuttajien yhteisötutkimus

KRIS CLARKE

Joukkomittaisesta muuttoliikkeestä on tullut merkittävä jälkiteollisessa maailmassa meneillään olevan globalisaatioprosessin elementti (Sassen 1998). YK:n väestötietokeskus arvioi, että 175 miljoonaa ihmistä elää muualla kuin synnyinmaassaan. Tämä vastaa noin kolmea prosenttia maailman väestöstä (United Nations ..., 2002). Lisääntyvän kansainvälisen liikehdinnän merkityksestä valtioiden välisille suhteille, kansallisille lainsäädännöille ja poliitikoille, työmarkkinoille sekä sosiaalisille ja yksilöiden välisille suhteille on esitetty kirjavia mielipiteitä (ks. esim. Castles & Davidson 2000; Cornelius & al. 1994; Hammar & al. 1997; Sassen 1998; Soysal 1994). Kasvavat maahanmuuttovirrat ovat herättäneet monissa maissa huolta kansallisten identiteettien merkityksistä ja valtasuhteiden ryhmittymisestä.

Kontrollista integraatioon

Monien Euroopan maiden julkisten maahanmuuttopolitiikkojen painopiste on viime vuosien aikana kuitenkin lähtenyt kurrottamaan ensisijaisen kontrollipolitiikan ohi ja ulkopuolelle kohti sosiaalisen ja kulttuurisen integraation vahvistamista. Maahanmuuttajien roolien sosiopoliittiset, kulttuuriset ja ekonomiset ulottuvuudet kansallisilla työmarkkinoilla – erityisesti suhteessa muuhun väestöön – kiinnostavat yhä enemmän. Professori Carlota Solé (2003, 410) kirjoittaa:

”Noin vuoteen 1999 asti maahanmuuton kontrollipolitiikka oli monille eurooppalaisille hallituksille tärkeämpää kuin integraatiopolitiikka. Lisäksi vuoden 2002 puolivälistä lähtien maahanmuuton kontrolli on lähtenyt uudelleen kiristymään sellaisissa suhteellisen sallivan pakolaispolitiikan maissa, kuten Skandinavian

maissa ja Saksassa – – Huolimatta joustamattomien työvoimamarkkinoiden ja eurooppalaisen hyvinvointivaltion toimintamallien vinoumista maahanmuuttajatyövoiman markkinatarpeen ja isäntämaan integraatiotarpeen välistä jännitettä pyritään lieventämään erilaisin toimenpitein.”

Kuten Solé esittää, eurooppalaisten maahanmuuttopolitiikkojen lähentyminen, maahanmuuttajatyövoiman kasvava tarve ja vailla dokumentteja saapuvien maahanmuuttajien lisääntyne määrä ovat johtaneet entistä tarmokkaampiin pyrkimyksiin kehittää eurooppalaisia integraatiostrategioita. Vaikka näitä strategioita muokkaavat poliittisen vallan ryhmittymät, populistien ruokkima muukalaispelko yhä turvattomammassa työmarkkinatilanteessa sekä paikallisten ja kansallisten identiteettien muuttuvat määrittelyt, niihin sisältyy myös aitoja yrityksiä tarttua maahanmuuttajien päivittäin kohtaamiin sosiokulttuuriin haasteisiin.

Integraatiosta on yhä vahvemmin tulossa eurooppalaiseen yhteiskuntaan pääsyn koetinkivi, vaikka yhteisymmärrystä tämän integraation sisällöstä ei tunnu löytyvän. Tämän artikkelin tarkoitus on pohtia, mitä integraatio on, millaiset mekanismit sitä tuottavat ja miten integraation toteutumisesta on saatavissa tietoa.

Kulttuuristen erojen symbolit, kuten islaminuskoa tunnustavien naisten *hijab*-huivi Ranskassa, mielletään usein vaarallisiksi kansalliselle ja kulttuuriselle yhtenäisyydelle. Pelkkiin kulttuuriin ilmiöihin tuijottaminen saattaa kuitenkin aiheuttaa sen, että muut yhteiskunnasta poissulkevat sekä rakenteelliset että arkipäivän kanssakäymisessä ilmenevät tekijät jäävät havaitsematta. Sosiaalinen eristäminen, rasismi ja ksenofobia saattavat vaikuttaa paljon enemmän uuteen yhteiskuntaan integroitumiseen kuin pelkkä yksilön oma tahto. Lisäksi kulttuurispesifisten ryhmien

Artikkelin on suomentanut Aijaleena Ahonen.

muodostumisen estely eräiden integraatiokäytännöjen kautta voi olla yksi keino hajauttaa vastarintaa, joka uhmaa tasapuoliseksi konstruoitua, mutta todellisuudessa diskriminoivaa yhteiskuntajärjestystä.

Mitä on integraatio?

Yhteiskuntateorioissa integraatio on käsitteellistetty rationaaliseksi, funktionaaliseksi prosessiksi. Sosiologi Talcott Parsons (1964) tarkasteli integraatiota sosiaalisten järjestelmien perustarpeena ylläpitää tasapainoa ympäristön toiminnan ja sosiaalisten rakenteiden sekä yksilön tarpeiden ja tavoitteiden välillä. Tässä viitekehyksessä yhteiskunta mielletään orgaaniseksi kokonaisuudeksi, johon yksilöt integroituvat kukin oman kykynsä, sosiaalisen asemansa ja motivaationsa mukaan. Ruokkimalla solidaarisuutta yhteisen tavoitteen saavuttamiseen vaaditun yhteistyötarpeen kautta integraatioprosessi tukee yhteiskuntajärjestelmän henkiinjäämistä. Ruotsalainen integraatiotutkija Masoud Kamali (1997) kuitenkin esittää integraation käsitteen perustuvan oletukseen, että on olemassa *jo integroitunut* yhteiskunta, jossa vallitsee ainutlaatuinen poliittinen, kulttuurinen ja sosioekonominen konsensus.

Yleisissä mielikuvissa maahanmuuttajien integraatiosta korostuvat kulttuuriset, etniset ja rodulliset kysymykset tärkeimpinä tekijöinä tulokkaiden sopeutumisessa uuteen isäntämaahan. Tuore katsaus eurooppalaiseen maahanmuuttajien integraatiokirjallisuuteen paljastaa, että virallinen, julkinen maahanmuuttajien integraatiopolitiikka herättää paljon keskustelua, mutta kokemukseen perustuvat, maahanmuuttajien yhteisöistä lähtevät konstruktiot sopeutumistekniikoista jäävät huomiotta (Crul & Vermeulen 2003, 967–968). Julkisen vallan puitteissa tavataan nähdä maahanmuuttajat passiivisina, integraatioprosessissaan ohjausta vaativina objekteina sen sijaan, että heidät otettaisiin huomioon aktiivisina, omia sopeutumisprosessejaan määrittävinä ja suorittavina toimijoina. Maurice Crul ja Hans Vermeulen huomauttavat lisäksi, että eurooppalaisilla integraatiopolitiikoilla on taipumus heijastella populistisia kansallisuuskäsityksiä ja että niillä on itse asiassa vähemmän tekemistä maahanmuuttajien kuin maassa vallitsevan asenneilmapiirin kanssa. Tämäntyyppiset politiikat usein tukevat ideologia ja populistisia poliittisia agendoja maahan-

muuttajien integraatiota voimistavien pragmaattisten toimenpiteiden kustannuksella. Moneen otteeseen on tullut esille, että toimenpidesuositusten ja maahanmuuttajien omien integraatiokokemusten välillä on edelleen katkos. Integraatiokeskustelu jatkuu rajallisena ottamatta useinkaan huomioon tulokkaiden todellista elämysmaailmaa ja edelleen vahvistaa dominoivia valtasuhteita.

Yleiset integraatiokäsitykset voidaan jakaa karkeasti kahteen päälinjaan: sulauttavaan ja pluralistiseen näkemukseen. Sulauttava ajattelutapa kattaa joukon vaihtelevia integraatiomalleja, joita yhdistää sopeutumistaakaan näkeminen ensisijaisesti tulokkaan henkilökohtaisena vastuuna. Nämä teoriat keskittyvät yksilöön sosiaalisten rakenteiden sijasta. Integraatio nähdään yhdensuuntaisena, yksilöityneenä prosessina, jonka avulla maahanmuuttaja omaksuu vallitsevan sosiaalisen normiston ja moraaliajattelun riittävän hyvin voidakseen lopullisesti sulautua kansalliseen yhteisöön. Tämä näkemys lujittaa käsitystä kansasta kulttuurisesti yhtenäisenä kokonaisuutena sekä vahvistaa ”me” ja ”muut” -mallien mukaista tulkintaa maahanmuuttajuudesta ja tulokkaiden sopeutumisesta yhteiskuntaan kulttuurisen pluralismin sijasta. Sulauttavat mallit kiinnittävät päähuomion kulttuuriin ja kielellisiin kysymyksiin yksilötason ongelmina. Maahanmuuttajien odotetaan omaksuvan uuden yhteiskunnan kulttuuriset normit ja samalla hylkäävän vanhat kulttuuriset identiteettinsä yhteiskunnan täysjäsenyyden hintana. Maahanmuuttajien yhteisöissä piilevää positiivista joukkovoimaa hyljeksitään ei-toivotuna; integraatiotoimenpiteet tähtäävät yksilölliseen valtaistumiseen.

Pluralistiset integraatiomallit sitä vastoin tarkastelevat maahanmuuttajia heidän omien yhteisöjensä ja kulttuuristen identiteettiensä osina. Pluralistiset konstruktiot näkevät maahanmuuttajien omien kulttuuristen normien ja kielten ylläpidon ja vahvistamisen uudessakin yhteiskunnassa myönteisenä ja tukea ansaitsevana arvona, mikä edesauttaa monikulttuurisen ja inklusiivisen yhteiskunnan rakentamista. Näissä malleissa yhteisöjen omat kulttuuriset organisaatiot ovat suotavia, ja julkinen valta on valmis neuvotteluun ryhmien kanssa, kun menettelytavoista päätetään ja resursseja jaetaan. Pluralistiset integraatiomallit perustuvat ideaaliin tasapuolisesta valtiosta, jossa kaikkia väestöryhmiä tarkastellaan erilaisina mutta samanarvoisina. Todellisuudessa kuitenkin syr-

jivät käytännöt ja valtasuhteiden muodostelmat vaikuttavat ratkaisevasti siihen, mitkä maahanmuuttajayhteisöt tunnustetaan yhteiskunnan tasavertaisiksi jäseniksi.

Sekä sulauttavilla että pluralistisilla malleilla on taipumus kantaa huolta integraation kulttuurisista kysymyksistä mutta unohtaa sosioekonomiset tekijät. Jos kulttuuria tarkastellaan pelkkänä normien ja tapojen muodostamana kokonaisuutena, aliarvioidaan helposti kolonialismin perintöä, rasismia, sotaa ja muita historiallisia tekijöitä, jotka vaikuttavat sekä maahanmuuttajien liikkumisreitteihin että sosiaaliluokan ja tasa-arvon hahmottamiseen uudessa maassa. Maahanmuuttajayhteisöjen ja valtaväestön välinen raja-alue on myös liukuva: kulttuuriset kategoriat eivät aina pysy vakaina ja staattisina. Ihmiset saattavat samastua useaan eri yhteisöön samanaikaisesti tai kokea olevansa identiteetiltään kulttuurisesti hybridejä.

Masoud Kamali (1997, 52) korostaa oikeudenmukaisuuden idean vaikutusta integraatioon:

”Sosiaalinen integraatio perustuu yksilöiden ja ryhmien tunneperäiseen suhtautumiseen sitä yhteiskuntajärjestystä kohtaan, jossa he elävät, ja heidän vakaumukseensa tämän yhteiskunnan oikeudenmukaisuudesta.”

Oikeudentunto voidaan karkeasti määritellä uskoksi perimmiltään tasa-arvoiseen standardiin, joka koskee kaikkia. Oikeudenmukaisuuden käsite sisältää sekä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden periaatteita – kuten vallan, oikeusjärjestyksen ja oikeuksien tasapuolisen jakamisen mallit – että kysymyksiä, jotka liittyvät kulttuuriin ja institutionaaliin valtasuhteisiin, demokraattiseen osallistumiseen, sosiaalisen sisään- ja ulossulkemiseen sekä hyväksyntään.

Integraatio on siis enemmän kuin vain yhteiskuntajärjestykseen sovittautumista psykologisessa tai emotionaalisessa mielessä; se tarkoittaa myös mahdollisuutta rakentaa tulevaisuutta uudessa yhteiskunnassa sen tasavertaisena jäsenenä. Vastavasti yhteiskunnan joustavuus ja avoimuus hyväksyä tulija osaksi sosiaalista järjestystä osoittaa, että monimuotoisuutta pidetään arvokkaana yhteiskunnallisena ominaisuutena. Vaikka yhteiskuntaan kuuluminen voi ilmetä lukemattomin eri tavoin, niin *anomie*, normittomuus, tyhjyyden tunne, vieraantuminen, sekä vähemmistöryhmien segregoituminen saattavat olla osoitus passiivisesta vastarinnasta epäoikeudenmukaisiksi tai syrjiväksi koettua yhteiskuntajärjestystä vas-

taan. Rakenteellinen, oikeudenmukaisuuden ilmapiiiriä tukeva maahanmuuttopolitiikka turvaa kaikille tasa-arvoiset sosiaaliset ja taloudelliset mahdollisuudet, sisältää monikulttuurisuutta tukevia toimenpiteitä, lain takaaman oikeuden yhteiskunnan suojeluun sekä oikeuden demokraattiseen edustukseen ja osallistumiseen maan poliittisessa järjestelmässä.

Tiedon tuottaminen integraatiosta

Integraation määritelmät ja näiden määritelmien perusteella kehiteltävät toimenpiteet ja käytännöt ovat luonteeltaan poliittisia. Niitä tuotetaan kansallisten valtasuhteiden verkostoissa, ja ne edustavat yhteiskunnassa vallitsevia näkemyksiä sosiaalisista rooleista ja tulevaisuuden yhteiskunnasta. Yhteiskunnalliseen valtaan sisältyy aina myös valta muokata sekä käsityksiä todellisuudesta että käytössä olevia pakkotoimenpiteitä. Iris Marion Young (2000, 144) toteaa:

”– silloin kun tietyt rakenteelliset yhteiskuntaryhmät ovat dominoineet poliittista keskustelua ja päätöksentekoa, niiden näkökulmat yhteiskuntaan ovat määrittäneet poliittisia prioriteetteja ja ehtoja, joilla niistä keskustellaan, sekä diskurssille puitteet antavaa sosiaalisten suhteiden selitysmallia. Samalla näitä näkökulmia ei tunnisteta vain yhdeksi katsomukseksi, vaan niitä pidetään neutraaleina ja universaaleina.”

Valtaväestöä edustava yhteiskunta on integraatiomalleissa yleensä konstruoitu tasapuoliseksi kokonaisuudeksi, johon uusien tulokkaiden tulee sopeutua joko kollektiivisesti tai yksilöllisesti. Young (1990, 97) esittää, että tämä tasapuolisuus perustuu yhteiskunnassa ilmenevien erojen keinoitekoiseen supistamiseen universaalien kulttuuristen yhtenäisyyden ideaaliksi, jolla on poliittinen päämäärä ja joka heijastaa valtasuhteita:

”– tasapuolisuuden ideaali palvelee ideologisia funktioita. Se sekä piilottaa ne tavat, joilla hallitsevat ryhmät vakuuttavat omien näkökulmiensa olevan universaaleja, että edesauttaa oikeuttamaan hierarkkiset päätöksentekorakenteet.”

Sukupuoleen, luokkaan, etniseen alkuperään ja rotuun liittyvät roolit yhteiskunnassa voidaan julkisessa diskurssissa vahvistaa asiaankuuluviksi ja luonnollisiksi valtasuhteita kuvastavien hallitsevien mielikuvien (*controlling images*) avulla (Collins 2000).

Kuka konstruoi tietoa ja mistä käsin vaikuttaa

siis siihen, miten asioita kuvataan ja sisällytetäänkö ne mukaan päätöksentekoprosessiin. Maahanmuuttajia koskeva tieto, jota käytetään oikeuttamaan haluttuja linjauksia ja käytäntöjä, tuotetaan yleensä eliitti-instituutioissa valtaväestöä edustavien tutkijoiden toimesta, joilla on vähän tai ei lainkaan kosketusta muuhun maahanmuuttajayhteisöön kuin satunnaisiin informanteihin. Informanteilla on harvoin mahdollisuus vaikuttaa siihen, miten tutkija tulkitsee heidän tarinoitaan ja luo käsitteistöä; julkaistu tutkimus on sekin yleensä heidän saavuttamattomissaan. Kamppailu oikeudesta kertoa jonkin maahanmuuttajayhteisön integraatiotarina on yleistä. Akateemisella ja poliittisella kentällä tuotetut narratiivit maahanmuuttajien integraatiosta voivat tyystin erota maahanmuuttajien yhteisöjen omista arkipäivän tarinoista. Sisä- ja ulkopiiriläisten väliset suhteet ovat monimutkaisia ja tulevat ilmi monilla eri tasoilla, kuten maahanmuuttajien tai valtaväestön omien yhteisöjen sisällä tai osaamisyhteisöjen kesken.

Patricia Hill Collins (1998, 45) on esittänyt, että eliittidiskurssit edustavat sellaista todellisuuden määritelmää, joka palvelee lähinnä valtasuhteiden ylläpitoa. Viranomaisten ja säätiöiden tekemillä rahoituspäätöksillä on usein jopa ratkaiseva merkitys tutkimuksen ja tiedon luonteelle. Rahoitusta suunnataan käytyjen poliittisten neuvottelujen lopputuloksena sovitujen linjausten mukaisesti; ne määrittelevät, millaista tietoa tulee kehittää ja kenen katsotaan olevan asiantuntija.

Maahanmuuttajien integraation suomalainen konteksti

Geopoliittisen sijaintinsa ja sosioekonomisen historiansa takia Suomi on perinteisesti ollut enemmän maastamuutto- kuin maahanmuuttomaa. Köyhyys on ollut suurin yksittäinen liikkeelle ajava voima, joka on saanut suomalaiset lähtemään työn perässä Ruotsiin, Yhdysvaltoihin, Kanadaan ja Australiaan. Suurin maastapako on suuntautunut lähinaapuriin Ruotsiin, jossa suomalaiset ovat vieläkin maan suurin etninen vähemmistö. Ulkomailla asuvien suomalaisten lukumäärä (n. 250 000) on edelleen suurempi kuin Suomessa asuvien ulkomaalaisten määrä (n. 100 000) (Siirtolaisuusinstituutti, 2003).

Suomen maahanmuuttolainsäädäntö on aina perustunut *jus sanguis* -periaatteeseen, verenpe-

rintöön (Lepola 2000, 198–214). Tässä viitekehäyksessä kansalaisuus oikeus ja suomalaisen yhteiskunnan jäsenyys on konstruoitu perhesiteiden ja yhteisten esi-isien varaan. Viitekehäys eroaa *jus soli* -periaatteesta, kansalaisuuden määräytymisestä synnyinmaan perusteella, jota noudatetaan esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Ranskassa. Sen mukaan syntyminen valtion rajojen sisäpuolella riittää antamaan kansalaisuus oikeudet.

Suomen maahanmuuttajat ovat vähälukuinen mutta sitäkin kirjavampi joukko ihmisiä, jotka edustavat yli 150:tä kieli- ja kansallisuusryhmää. Venäjää äidinkielenään puhuu 28,5 prosenttia ja se on suurin yksittäinen kieliryhmä. Maahanmuuttajista 6,8 prosenttia ilmoittaa äidinkielekseen englannin. (Siirtolaisuusinstituutti, 2003.) Maahanmuuttajayhteisöjen suhteellinen tuoreus, pienuus ja monimuotoisuus vaikeuttavat niiden organisoitumista kyseenalaistamaan hallitsevia integraatiotoimenpiteitä ja luomaan vaihtoehtoisia keinoja valtaistumiselle; eikä vähiten siksi, että laajasta kansalaisjärjestökentästä huolimatta Suomessa ei ole voimakasta oikeuksiaan peräviien kansanliikkeiden perinnettä. Sosiologi Solveig Bergman (2002, 161) toteaa seuraavaa:

”Suora toiminta tai kansalaistottelemattomuus ei ole kuitenkaan luonnehtinut suomalaista protestikulttuuria läheskään samoissa mitoissa kuin monissa muissa länsimaissa.”

Huolimatta siitä, että Suomella on aina ollut omat vakiintuneet etniset vähemmistönsä, 1990-luvulla saapuneiden maahanmuuttajien integraatiomalli on paremminkin sulauttava kuin pluralistinen. Malli ei pyri suoraan yhtäläistämiseen, mutta siinä on näkyvissä pyrkimys estellä separatististen vähemmistöryhmien kehittymistä. Integraatiopolitiikka on todennäköisesti vaikuttanut mm. siten, että yksilön sopeutumista korostavat toimenpiteet ovat heikentäneet maahanmuuttajien yhteisöllisyyden tunnetta ja vähentäneet heidän motivaatiotaan organisoitua. Nämä tekijät, yhdistettynä suomalaiseen tapaan neuvotella valtasuhteista suljettujen ovien takana, vähentävät entisestään poliittisen prosessin ulkopuolelle suljettujen maahanmuuttajayhteisöjen kykyä ja keinoja kyseenalaistaa integraation valitsemia viitekehäyksiä.

Pohjoismaisissa yhteiskunnissa kielen omaksumiskykyä pidetään sopeutumisen mittapuuna. Myös integraatiotoimenpiteet lähtevät tästä liikkeelle. Kielikursseille osallistuminen on pakollis-

ta, ja kieltäytymisestä voidaan jopa rankaista pienentämällä työttömyysturvaa. Oppiminen kommunikoidaan ymmärrettävästi uudessa kotimaassa on luonnollisesti harppaus kohti parempaa sosiaalista toimintakykyä ja ympäristöön sopeutumista. Kielen oppiminen ja valtakulttuuriin sopeutuminen eivät kuitenkaan automaattisesti merkitse sosiaalista hyväksyntää, tunnustamista yhteisön jäseneksi tai tasa-arvoisuutta. Rakenteelliset tekijät, kuten syrjintä ja rasismi, saattavat olla paljon suurempia esteitä yhteiskunnalliselle osallistumiselle.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ovat merkittävä maahanmuuttajien ja suomalaisen yhteiskunnan kohtauspaikka. Siellä näkyy myös maahanmuuttajien koko kirjava kulttuuri- ja kielitausta, joka asettaa palveluntuottajille erityisiä vaatimuksia. Suomalaisella sosiaali- ja terveydenhuoltohenkilöstöllä on kohtalaisen lyhyt ammatihistoria yhteistyöstä maahanmuuttajien kanssa. Parina viime vuonna on toteutettu kaksi tutkimushanketta, joissa maahanmuuttajat itse asian tuntija-asemassa ovat tutkineet julkisen sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän ja maahanmuuttajien välistä vuorovaikutusta Suomessa. Tässä artikkelissa tarkastelen projekteissa käytettyä tutkimusmenetelmää ja erityisesti sitä, kuinka projekteissa konstruointiin maahanmuuttajien tutkimusmetodi vaihtoehtoiseksi tilaksi ja paikaksi tutkia sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyviä kysymyksiä suomalaisessa yhteiskunnassa. Katson maahanmuuttajien yhteisötutkimusmetodin edustavan uutta ja arvokasta tapaa kartuttaa maahanmuuttajia ja heidän tarpeitaan koskevaa tietoa Suomessa.

Maahanmuuttajien yhteisötutkimus metodina

Maahanmuuttajien yhteisöillä on varsin todennäköisesti sosiaali- ja terveydenhuollon erityistarpeita. He ovat ehkä joutuneet kokemaan useita traumaattisia asioita, kuten pakkomuuton kotimaasta, kipeitä eroja läheisistä ihmisistä ja sosiaalista syrjintää sekä ennen lähtöä että sen jälkeen. Vaikea sosioekonominen asema sekä kieli- ja kulttuurierot uuden maan valtaväestöön nähden vaikeuttavat sopeutumista. Myös terveyteen liittyvä käyttäytyminen ja tavat ovat kulttuurisidonnaisia. Niissä Euroopan maissa, joilla on pitkä kokemus maahanmuuttajista sekä suuria, vakiintu-

neita maahanmuuttajien yhteisöjä, yhteisöpohjaiset organisaatiot ja yhteisöyöntekijät toimivat terveydenhuollon ammattilaisten ja organisaatioiden rinnalla tuottamassa maahanmuuttajien yhteisöille hyvän käytännön mukaisia terveyspalveluita.¹ Useissa länsimaissa on myös kehitetty perusopetusta ja erilaisia koulutusohjelmia siten, että niihin sisältyy kiinteänä osana kulttuurien välistä kommunikaatiota ja kulttuurista kompetenssia. Tällaisia toimintamalleja ei kuitenkaan suomalainen sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmä eikä alan koulutus juuri vielä tunne.

Vuonna 2002 Suomen sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö myönsi rahoituksen pienimuotoiselle laadulliselle tutkimusprojektille ”Maahanmuuttajien hyvinvointitutkimus Suomessa: Sisäpiiriin näkökulmia sosiaali- ja terveydenhuoltoon”, joka jatkoi the European Project AIDS & Mobility -järjestön edellisenä vuonna toteuttamaa pioneiriprojektia (African communities in Northern Europe and HIV/AIDS: Report of two qualitative studies in Germany and Finland on the perception of the AIDS epidemics in selected African minorities). Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksen koordinoimaan projektiin rekrytoitiin kolme avainhenkilöä eri maahanmuuttajayhteisöistä. Kukin tutkija toteutti omassa yhteisössään laadullisen tutkimuksen, joka liittyi johonkin määrättyyn terveydenhuollon alueeseen: afrikkalaiset naiset äitiys- ja lastenneuvolapalveluissa, iranilaiset turvapaikanhakijaperheet terveydenhuoltopalvelujärjestelmässä sekä venäläiset ja virolaiset seksityöntekijät Helsingissä toimivan Pro-tukipisteen palveluissa.

Projekteissa yhteisöjensä sisäpiiriin pääsevät tutkijat kehittivät tietoisesti maahanmuuttajien yhteisöjen tutkimusta erityisenä metodina. Maahanmuuttajien yhteisötutkimus -termin katsottiin kuvaavan metodia parhaiten. Metodissa sovellettiin laadullista ja osallistuvaa tutkimusmenetelmää, ja aineisto kerättiin puolistrukturoiduilla, dialogisilla syvähaastattelulla. Tutkijoi-

¹ Esimerkkinä mainittakoon NAZ-projekti, joka tuottaa sukupuoliterveyspalveluita eteläaasialaisille, Keski-idästä tuleville, pohjoisafrikkalaisille ja latinalaisamerikkalaisille yhteisöille Lontoossa. Yleiseurooppalainen TAMPEP (Transnational AIDS/STD Prevention among Migrant Prostitutes in Europe) on myös toteuttanut useita projekteja kouluttaakseen ns. kulttuurisia välittäjiä (cultural mediators), jotka toimivat siltana maahanmuuttajayhteisöjen ja valtakulttuurissa toimivien terveydenhuollon ammattilaisten välillä.

den mielestä tällainen tutkimusote oli välttämätön, koska haastateltaville haluttiin jättää reilusti tilaa. Tutkijat halusivat tarjota heille avoimen tilaisuuden halutessaan vaikka kokonaan kyseenalaistaa sen hallitsevien kategorioiden kehikon, jonka avulla muut kuvaavat heidän identiteettiään, kokemuksiaan ja tarpeitaan, sekä aktiivisesti määritellä asioita uudelleen omasta näkökulmastaan. Tutkijat työstivät yhdessä haastateltavien kanssa yhteisöjen kokemusten merkityksiä ja neuvottelivat käsitteistä. Ihmisten itsemäärittelyoikeus tunnustettiin.

Paul Atkinson ja David Silverman (1997) ovat sanoneet meidän elävän ”haastatteluyhteiskunnassa”, jossa suuri osa sosiaalista elämäämme koskevasta tiedosta johdetaan erilaisista ihmisen elämää koskevista haastattelututkimuksista ja kirjoituksista. Osallistuva tutkimus syntyi 1900-luvun loppupuolella tulkitsevan yhteiskuntatieteen piirissä tavaksi valtaistaa haastateltavia tasa-arvoisemmiksi kumppaneiksi. Perinteinen haastattelu muuntui dialogiseksi prosessiksi. Josephine Adjekughele (2003, 39), yksi maahanmuuttajien yhteisötutkimuksen tutkijoista, löysi osuvat ilmaisut positioissaan itsensä haastateltavien ”keskustelukumppaniksi”, joka oli samalla yhteisön ”sisäpiiriläinen”. Hän pyrki luomaan haastateltaville luontevan keskustelutilanteen; monet haastattelut tehtiin joko hänen tai haastateltavan kotona. Näin merkityksiä konstruointiin yhteisymmärryksessä tasavertaisen dialogin kautta.

Maahanmuuttajien yhteisötutkijat keskustelivat paljon haastattelemisen ja yhteisöjensä muiden jäsenten ”totuuksien” esittämisen vaikeudesta. Vaikka tutkimus ei heijastanut sitä vierautta ja outoutta, jota monet ulkopuoliset tutkijat kantavat mukanaan kentälle jalkautuessaan ja kohdatessaan erilaisuuden henkilöitymiä, yhteisötutkijat törmäsivät moniin erilaisiin haasteisiin tutkimustaan toteuttaessaan. Maahanmuuttajien yhteisötutkimusmetodi käänsi pääläelleen ne valtasuhteet, jotka hallitsevat maahanmuuttajista Suomessa tuotettua tietoa, ja valtaisti maahanmuuttajat itsensä sekä tutkijoina että haastateltavina. Samalla aikaa tutkijoiden täytyi kuitenkin huolellisesti miettiä omista yhteisöistään tuotettujen kuvausten mahdollisia seurauksia sekä omaa suhdettaan noihin kuvauksiin.

Yksi maahanmuuttajien yhteisötutkimuksen metodiin liittyvä ongelma tuli esille, kun pohdittiin, miten olisi mahdollista pukea sanoiksi ja välittää yhteisöjen sisäinen hiljainen, implisiittinen

tieto. Filosofit Michael Polanyi (1967, 136) on sanonut, että ”meillä on kyky tietää enemmän kuin pystymme kertomaan”. Huomautuksellaan Polanyi halusi tuoda esiin sen, kuinka merkityksellistä hiljainen tieto onkaan tiedon perspektiivien kehittämisen esiloogisena lähtökohdana. Hiljainen tieto on subjektiivista ymmärtämistä ja oivaltamista, joka vaatii sosiaalista vuorovaikutusta tulkakseen näkyviin. Toisin sanoen hiljaisella tiedollamme siitä, miten maailma makaa, on voimakas vaikutus siihen, miten rakennamme omaa ymmärrystämme asioiden merkityksistä. Yhteisten kokemusten ja huolenaiheiden jakaminen voidaan nähdä myös ensimmäisenä askeleena kohti yhteisöllisen tiedostamisen kehittymistä. Vaihtoehdot todellisuuskuvaukset voivat kyseenalaistaa hallitsevat viitekehykset tuottamalla valtaistavaa toimintaa yhteisten asioiden hoitamiseksi.

Identiteetin kompleksisuus ja labiilius oli yksi tutkimuksen avaintemoista. Maahanmuuttajatutkijoiden oli pohdittava myös omia identiteettejään suhteessa haastateltaviin (Haghserehsht 2003, 76–77):

”Haastateltavien löytäminen ei ollut vaikeaa. Tutkijan ja haastateltavien keskinäinen ymmärrys osoittautui kuitenkin ajoittain hankalaksi. Olen itse muuttanut suuresti niistä ajoista, kun asuin vielä Iranissa. Aivan viime vuosina Iranista lähteneet ihmiset ovat hyvinkin erilaisia kuin omat ystäväni ja tuttavani entisessä kotimaassa. Jotkut läheiset ei-suomalaiset ystäväni määrittelevät minut jo nyt ’enemmän kuin 50-prosenttiseksi suomalaiseksi’. Sanoisin, että monet Suomessa oleskelevat iranilaiset ovat vastaavasti 150-prosenttisiä iranilaisia – heidän on suojeltava kulttuurista ja etnistä identiteettiään, jonka he kokevat olevan uhattuna. Meillä oli siis hyvin erilaiset lähtökohdat.”

Pohdimmalla omaa identiteettiään suhteessa haastateltaviinsa tutkijoiden täytyi myös miettiä omaa paikkaansa suomalaisessa yhteiskunnassa ja suhdettaan siihen. Vaikka marginaalisilla yhteisöillä on Bell Hooksin (1990, 149) mukaan toisaalta radikaali mahdollisuus esittää vastakkaista tietoa valtavirtayhteiskunnasta, tutkijat kokivat vastuun omille yhteisöilleen painavana ja se herätti heissä myös ristiriitaisia tunteita ja sisäisiä konflikteja. Tutkijat ilmensivät itse sitä moninaisuutta ja rajojen yli astumisia, jotka ovat kansalliset rajat ylittävälle maahanmuuttajayhteisöille tyypillisiä. Maahanmuuttajien yhteisötutkimuksen metodi otti siis sosiokulttuuristen identiteettien problematisoinnin pikemminkin lähtökohdakseen kuin esitteli sitä kenttähavaintona. Samalla metodi pakotti sekä haastateltavat että tutkijat tarkastele-

maan kriittisestä näkökulmasta omaa asemaansa ja jäsenyyttään suomalaisessa yhteiskunnassa voidakseen yleensä määrittellä omia odotuksiaan ja toivotaan uutta isäntämaata kohtaan.

Valtaistuminen

Valtaistumisella on useita merkityksiä. Tutkija Jill Anderson (1996, 70) katsoo, että valtaistuminen on prosessi, ei niinkään lopputulos. Hän liittää tutkimuksen osaksi sosiaalista muutosta korostamalla ongelman määrittelyn ja tavoitteenasettelun ratkaisevaa roolia toimintaan ryhtymisen keskeisenä perustana. Yksi tärkeimmistä asioista, joihin maahanmuuttajien yhteisötutkimus pyrkii viime kädessä paneutumaan, on yhteisöön liittyvien kysymysten omistajuus. Yksinkertaistettu dikotomia ”ammattilaiset/ulkopuoliset” ja ”yhteisön jäsenet” ei välttämättä pysty määrittelemään niitä ongelmia, joiden kautta valtaistumista voi tapahtua, eikä niitä, joiden kautta sitä ei voi tapahtua. Jotta yhteisöaloitteet voisivat myötävaikuttaa valtaistumiseen, yhteisöllä täytyy olla omistusoikeus heitä itseään koskevien ongelmien ja ratkaisustrategioiden määrittelyyn.

Sen tiedostaminen, että ideoiden ja tiedon konstruktiolla on luontainen yhteys valtasuhteisiin yhteiskunnassa, tarkoittaa, että tiedonmuodostusta täytyy demokratisoida ja kaikille yhteiskunnan jäsenille täytyy antaa siihen oikeus. Maahanmuuttajien yhteisöjen tutkimusprojektit voivat olla alku keskustelulle, joka parhaimmillaan johtaa kaikille yhteisöille yhteisten asioiden kehittämisprosessiin. Haastatteluprosessin aikana tapahtuvan merkitysten konstruoinnin kautta yhteisöjen jäsenet ja tutkijat kykenivät aloittamaan dialogin maahanmuuttajayhteisöjä askarruttavista kysymyksistä. Jo pelkästään tämä on merkittävä tutkimustulos. Yhteisön jäsenten valtaistuminen tutkijoiksi viime kädessä valtaistaa ja muuttaa koko yhteisöä. Näin yhteisötutkijoiden tutkimusprosessi itsessään on yksi valtaistumisen muoto.

Tutkijat omien yhteisöjensä sisä- ja ulkopiiriläisinä

Samalla kun tutkijat olivat sisäpiiriläisiä, he toimivat myös ulkopiiriläisen roolissa pyrkiessään tulkitsemaan ja välittämään yhteisöjensä huolenaiheita muulle suomalaiselle yhteiskunnalle.

Haastateltavien täytyi siis ottaa riski ja luottaa siihen, ettei heidän tarinoitaan ja kommenttejaan esitetty väärässä valossa tai käytetty väärin tarkoituksiin.

Samaa kansalaisuutta oleva yhteisö voi edustaa useita sukupolvia ja monia erilaisia maahanmuuton syitä. Tämä on tärkeä maahanmuuttajien yhteisötutkimuksen elementti, jota ei voi tilastoilla kuvata. Usein tarvitaan nimenomaan sisäpiiriläisen hiljaista tietoa luovittaessa pinnallisesti homogeenisilta näyttävien mutta pohjimmiltaan monimuotoisten ja monimutkaisten yhteisöjen parissa – varsinkin silloin, kun täytyy nostaa esille arkaluonteisia keskustelunaiheita.

Esimerkiksi vuonna 2001 toteutetun AIDS & Mobility -projektin keskeinen tutkimuskohde oli HIV:n rooli ja vaikutukset kahdessa afrikkalaisessa yhteisössä Pohjois-Euroopassa (Saksa ja Suomi). Abigail Edubio, Saksassa tutkimuksen toteuttanut afrikkalainen nainen, piti kaikkia Saharan eteläpuolisesta Afrikasta tulleita ihmisiä osana omaa yhteisöään ja mahdollisina informantteina sukupuolesta, siviilisäädystä tai muista perheolosuhteista riippumatta. Rajkumar Sabanadesan, entinen turvapaikanhakija Aasiasta, joka toteutti Suomen tutkimusosuuden, määritteli puolestaan tutkimuskohteekseen kapean joukon eteläisessä Suomessa asuvia afrikkalaisia turvapaikanhakijoita, jotka olivat pääasiassa nuoria, naimattomia miehiä. Tutkijan oma sukupuoli ja isäntämaassa saadun oleskeluluvan status – ja ehkä vieläkin tärkeämpänä hänen asemansa oman yhteisön kulttuurisessa kontekstissa – olivat merkittäviä tekijöitä ja näkyivät siinä tavassa, jolla sukupuoli-suutta konstruointiin molemmissa tutkimuksissa. Edubio (2001, 50) korosti:

”Afrikkalaisella naisella on perheessä strategisesti varsin tärkeä rooli. Afrikkalaiset naiset ovat hyvin sosiaalisia ja tapaavat lapsineen säännöllisesti muita naisia keskustellakseen yhteisesti kiinnostavista asioista.”

Sabanadesan (2001, 70) puolestaan kuvasi omaa positiotaan seuraavasti:

”Entisenä turvapaikanhakijana, joka itse oli ollut vuosikautia asianosainen samassa ikävässä turvapaikanhakuprosessissa, huomasin, että toisinaan, kun pyrin tulkitsemaan ja analysoimaan haastateltavien kertomaa, minun oli vaikea säilyttää objektiivinen näkökulma.”

Abigail Edubion rooli suhteessa omiin haastateltaviinsa ja heidän yhteisesti jakamaansa kulttuuriseen kontekstiin sekä hänen oma mielipiteensä

siitä, miten rakentaa haastattelutilanteet ja muotoilla kysymykset niin, että ne parhaiten houkuttelisivat esiin yhteisön käsitykset HIV:stä, olivat väistämättä erilaisia kuin Sabanadesanin. Kun Edubion yhteisö koostui kirjavasta joukosta ihmisiä eri elämänvaiheissa ja -tilanteissa mutta kulttuurisen maantieteen yhdistämänä, niin Sabanadesanin yhteisö puolestaan tarkoitti samasta maanosasta kotoisin olevia miehiä, joita yhdistävät tekijät olivat kokemusperäinen pelko ja epäluulo viranomaisia kohtaan sekä epävarma elämäntilanne.

Näiden projektien maahanmuuttajatutkijoilla oli käytössään omat, henkilökohtaiset verkostonsa yhteisön sisällä. Koska he nauttivat yhteisöjänsä luottamusta, heille oli toisella tavalla helppoa lähestyä haastateltavia kuin yhteisön ulkopuolelta tulevalle tutkijalle. Josephine Adjekughele (2003, 28–39) pani merkille, kuinka vaivattomasti hän kykeni lähestymään yhteisön jäseniä sekä sisäpiiriläisenä että asemoimalla itsensä ”keskustelukumppaniksi” jähkemmän ”tutkijan” sijasta. Hän huomautti, ettei hän halunnutkaan ylentää itseään asiantuntijaksi, joka tietäisi enemmän asioista. Adjekughele (2003, 37–38) kuvaillee polkuja haastateltavien löytämiseksi:

”Useimmat tutkimukseen osallistujista olin aiemmin tavannut kadulla, kaupoissa, kirkoissa, yliopiston käytävillä tai afrikkalaisissa liikkeissä (–) Joskus otin afrikkalaisia äitejä hihasta suosituissa kokoontumispaikoissa ja esitin lyhyesti, miksi pidin tutkimusta niin tärkeänä (–) On selvää, että minun, itsekin afrikkalaisen naisen, oli helpompi lähestyä mahdollisia haastateltavia kuin monen muun – erityisesti silloin, kun minun piti suorasukaisesti esitellä itseni tuntemattomille kasvoille ja siirtyä sitten puhumaan suoraan tutkimuksesta.”

Yhteinen kansallisuus tai alkuperä ei kuitenkaan riittänyt vakuuttamaan kaikkia tutkimukseen osallistumisen mielekkyydestä. Rajkumar Sabanadesan kirjoitti vaikeuksistaan löytää haastateltavia eräaseen vastaanottokeskukseen majoitettujen afrikkalaisten turvapaikanhakijoiden joukosta, vaikka hän itsekin oli tullut maahan turvapaikanhakijana ja hänet tunnettiin kyseisessä vastaanottokeskuksessa. Hän päätteli haluttomuuden johtuvan sekä pelosta puhua asioista suoraan että HIV/AIDS:iin liittyvän tutkimusaiheen arkaluonteisuudesta (Sabanadesan 2001, 69). Toisaalta Arman Haghsereshtin (2003, 76) onnistui vaivattomasti saada turvapaikanhakijaperheet puhumaan yleisistä julkisista terveystalouksista. Tutkimuksen aihepiirillä, haastateltavien elämäntilan-

teella ja tutkijoiden omalla suhteella yhteisöön oli siis mutkikas ja merkityksellinen osuus kunkin tutkimuksen lopputulokseen.

Jotta mahdolliset informantit olisivat olleet valmiita auttamaan tutkijaa ilmaisemaan hiljaista tietoa eksplisiittisesti, heidän täytyi ensin vakuuttua siitä, että tiedon perusteella muodostetut selittävät mallit eivät tulisi vahingoittamaan heitä itseään tai heidän yhteisöjään. Monilla maahanmuuttajilla on ollut kokemusta suomalaisten tutkimusten informantteina, mutta heille ei ole tiedotettu tutkimusten tuloksia. Heillä on myös ollut hyvin vähän jos lainkaan mahdollisuutta vaikuttaa siihen, miten heidän tuottamaansa informaatiota on muokattu, selitetty ja tulkittu. Maahanmuuttajatutkijan tuli siis lähestyä informanttejaan sisäpiiriläisen ja ulkopuolisen päinvastaisista asemista: yhtäältä luotettavana yhteisön jäsenenä, toisaalta ulkopuolisena tutkijana, jonka tehtävä oli välittää yhteisön tarpeita, havaintoja ja kokemuksia muulle yhteiskunnalle. Hänen täytyi ottaa riski tulla nähdyksi petturina omissa yhteisössään samalla, kun hän pohdiskella kysymystä siitä, miten parhaiten tehdä eksaktia ja kriittistä tutkimusta. Tutkijoiden täytyi tarkastella erityisen huolellisesti käytettyjen tutkimusmallien eettistä perustaa. Abigail Edubio (2001, 13) kuvaa asiaa seuraavasti tutkimuksessaan Berliinissä asuvista afrikkalaisista:

”Pitäisikö maahanmuuttajien olla huolissaan siitä, että tätä tutkimusta käytetään heitä itseään vastaan? Luottamuksellisuuden suhteen huoli on aiheeton, sillä tutkimusmateriaali on esitetty ja analysoitu niin, ettei pitäisi olla mahdollista tunnistaa siinä mukana olleita yksilöitä. Epäröinti voidaan kuitenkin ymmärtää laajemmin. Tämä projekti, kuten mikä tahansa laadullinen tutkimus, saattaa sisältää sellaista intuiomia ja yksityiskohtaista informaatiota ihmisten elämästä, mielipiteistä, asenteista ja kokemuksista, että sen käyttäminen sellaisenaan voisi mahdollisesti antaa jollekulle valta-asemassa olevalle tilaisuuden hyödyntää tietoa väärin joko yhteisön puolesta tai sitä vastaan. Erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa esitetään usein argumentteja laadullisen tutkimuksen puolesta: jos jollekin ryhmälle tuotettujen palvelujen ja tuen laatua halutaan parantaa, on tuon ryhmän ongelmista ensin opittava niin paljon kuin mahdollista. Kriittikot kuitenkin huomauttavat, että laadullista informaatiota voidaan käyttää myös ihmisten kontrolli- ja ohjailutarkoituksiin, eikä ole takeita siitä, hyötyvätkö informantit itse ollenkaan oman elämänsä avaamisesta tutkijalle.”

Luottamus oli tutkijoiden ja haastateltavien välisen yhteistyön ensimmäinen edellytys. Informantit ymmärsivät, että haastateluissa oli kyse enemmän kuin pelkästä itsensä ilmaisemisesta ja että

niillä saattoi olla merkittäviä seurauksia heille itselleen, yhteisölle ja tutkijalle saman yhteisön jäsenenä. Tutkijoiden piti siis askeltaa varsin kapeaa polkua yhteisön jäsenen ja laajemmalle yhteiskunnalle tietoa tulkitsevan välittäjän roolien välissä. Tutkimusprosessi oli arkaluonteinen ja vaati herkävaistoisuutta, ja se herätti tutkijoissa itsessään monia ambivalentteja ja ristiriitaisia tunteita.

Projektien maahanmuuttajatutkijat pohtivat kysymystä siitä, miten tehdä tutkimusta sisäpiiriläisenä omassa yhteisössä. Laadullisen tutkimuksen yksi päämäärä on tavoittaa paikallisten toimijoiden käsityksiä ja ajatuksia sisältä käsin (Miles & Huberman 1994, 6; op. cit. Shaw & Gould 2001, 7), mutta sisäpiiriläisen perspektiivin omaksuminen sisältää myös tietyn riskin. Sisäpiiriläinen voi toisaalta päästä helpommin informanttien pariin ja hiljaisen tiedon ääreen, mutta toisaalta hän voi joutua kantamaan korostunutta vastuuta siitä, miten oma yhteisö tulee representoiduksi (Islam 2000). Tietyt aihepiirit ja niiden laadullinen tutkimus, kuten HIV/AIDS radikalisoituneine ja stigmatisoituneine narratiiveineen, voivat olla suurempi riski sekä tutkijalle että yhteisölle kuin neutraalimmat aiheet, kuten raskauden aikainen terveydenhoito. Tutkittu yhteisö voi suhtautua vihamielisesti tutkijaan tämän heistä välittämän kuvan vuoksi. Tutkijan sukupuoli-, rotu- ja luokkaidentiteetti vaikuttavat hänen omaan asemaansa yhteisössä ja muokkaavat vuorovaikutusta yhteisön muiden jäsenten kanssa. Tutkijalla on riski leimautua jopa luopioksi, jos yhteisö on tyytymätön hänen tapaansa käsitteellistää yhteisöä ja tutkimuksen tuloksia. Myös yhteisö ottaa riskin, kun se osallistuu tutkimukseen ja paljastaa itsestään tietoa, joka voi myös johtaa tarkempaan silmälläpitoon tai stigmatisaatioon viranomaisten ja laajemman yhteiskunnan taholta. Maahanmuuttajien yhteisöjen tutkijat joutuvat siis ratkomaan moninkertaisesti pulmallisia kysymyksiä suhteessa omiin rooleihinsa sekä tutkijana että yhteisön jäsenenä.

Integraatio, valtaistuminen ja maahanmuuttajayhteisötutkimus

Maahanmuutto ja maahanmuuttopolitiikat heijastavat modernien yhteiskuntien ambivalenssia ja sisäisiä jännitteitä aina, kun uusia jäseniä on odotettavissa valtasuhteiden verkostoon. Nämä politiikat ovat suorassa yhteydessä kansallisten

kulttuurien, sukupuolen, etnisyyden, rodun ja yhteiskuntajärjestyksen konstruktioihin, jotka tuottavat kontekstin sosiaalisille, institutionaalisille ja yksilöiden välisille suhteille. Integraatio voidaan nähdä joko sulauttavana prosessina, joka korostaa yksilön vastuuta omasta sopeutumisestaan, tai pluralistisena prosessina, joka painottaa yhteistä kehitysprosessia monikulttuuriseksi yhteiskunnaksi. Eliitti-instituutioissa tuotettu tieto antaa puitteet sille, millaisina vähemmistöryhmät näytettyvät ja kuinka ne sopivat kulloisiinkin politiikkoihin ja käytäntöihin.

Suomalainen yhteiskunta on vasta viime vuosina alkanut vastaanottaa mainittavia määriä maahanmuuttajia. Integraatiopolitiikkojen päälinjat on piirretty 90-luvulla, ja ne orientoituvat lähinnä sulauttavaan viitekehykseen. Maahanmuuttajien yhteisötutkimus on yksi tapa vahvistaa maahanmuuttajayhteisöjen identiteettiä ja toimintaa. Yhteisöillä on valta luoda omat integraationarratiivinsa ja siten aktiivisesti osallistua yleiseen diskurssiin, joka usein sivuuttaa maahanmuuttajayhteisöt kokonaan tai mitätöi ne näkymättömiksi.

Kun kulttuurinen diversiteetti suomalaisessa yhteiskunnassa kehittyä, esiin nousee väistämättä keskeisiä, sosiaali- ja terveyspalveluissa vallitseviin tasa-arvon ja kulttuurisen normatiivisuuden konstruktioihin liittyviä kysymyksiä. Maahanmuuttajien yhteisötutkimus on askel kohti käytännön keinojen etsimistä sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämiseksi ja kohentamiseksi. Se saattaa myös toimia kipinäna hoiva- ja huolenpitotaitojen avartamiseksi käsittämään myös niiden väestöryhmien tarpeet, jotka ovat usein marginalisoituja ja politiikan tasolla aliedustettuja. Dialogin käynnistäminen vähemmistöyhteisöjen ja muun yhteiskunnan välillä vie meitä myös yhden pysäkinvälin verran lähemmäs vaatimusta ulottaa viranomaisten vastuu kattamaan jokaisen suomalaisen yhteiskunnan jäsenen tarpeet ja sitä kautta lähemmäs päätöksentekoprosessien demokratisoimista.

Kahdessa hankkeessa käytetty maahanmuuttajien yhteisötutkimusmenetelmä tarjoaa mahdollisuuden tunnistaa ongelmia ja rakentaa paikallisia teorioita niitä selittämään (Schenshul 2001). Metodi edustaa pyrkimystä kehittää osallistavampaa keskustelua maahanmuuttajuuteen ja maahanmuuttajiin liittyvistä asioista. Metodi ei ole valmis kokonaisuus, vaan paremminkin edustaa pyrkimystä demokratisoida tutkimusta ja sisällyttää siihen moniäänisyyttä. Sitten kun maahanmuuttajien hyvinvointi sisältyy luontevasti sosiaali- ja ter-

veydenhuollon kansallisiin tavoite- ja toimintaohjelmiin, ollaan jo siirtymässä kohti inklusiivisempaa, aidosti integroituvaa Suomea.

Maahanmuuttajien yhteisötutkimus dialogisena metodina havainnollisti yhteisöjen kompleksisuutta. Demokratisoimalla tutkimuksen tekemistä se problematisoi käsityksiä siitä, kenen tulisi toimia yhteisön tarpeiden asiantuntijana. Vaikka maahanmuuttajia tutkitaankin Suomessa yhä enemmän, niin harvan tutkijan tausta on maahanmuuttajan. Painopiste siirtyy helposti yhteisön kokemuksista ja havainnoista ulkopuolisten tutkijoiden omiin kokemuksiin ja havaintoihin. Tällaiset tutkimuskertomukset sivuuttavat usein maahanmuuttajat aktiivisina subjekteina tai asemoivat heidät pelkiksi kenttäinformanteiksi, jolloin tutkimuksen polttopisteessä onkin ensikontakti toiseuden kanssa.

Kun ulkopuoliset asiantuntijat yhteisön jäsenen sijasta hallitsevat yhteisön monimuotoisten tarpeiden määrittelyä, vaarana on jäsenten omien kokemusten ja näkökulmien laiminlyönti tai aliarviointi. Hallitsevat ryhmät voivat olettaa omat kokemuksensa määrääväksi normiksi (Humphries 2000, 108). Tarvetta on sellaiselle laadulliselle maahanmuuttajien yhteisöjen tutkimukselle,

joka pystyy tuomaan esille maahanmuuttajien monet äänet ja haastamaan identiteetin, koettujen kokemusten ja tarpeiden hallitsevat määrittelytavat. Yhteisötutkimus voi myös valaista vähemmistöryhmän jäsenenä elämiseen luontaisesti liittyviä ambivalentteja ja epäröintiä herättäviä kysymyksiä. Maahanmuuttajien yhteisötutkimuksen metodi on kehittämisen arvoinen väylä laajentaa maahanmuuttaja-asioista ja suomalaisen yhteiskuntaan integroitumisesta käytävää julkista keskustelua.

Parhaillaan käynnissä olevat neuvottelut kulttuurisen monimuotoisuuden roolista yhteiskunnissa tapahtuvat ”sota terrorismia vastaan” -kontekstissa, joka edustaa ripeää ja perustavaa muutosta koko monikulttuurisuuskeskustelussa. Nykypoliittinen keskustelu läntisissä teollisuusmaissa konstruoi yhä jyrkemmin monikulttuurisuutta ja migraatiota uhkana ”meidän tavallamme elää” ja ruokkii siten populistista, valtavirrasta eroavien kulttuurien ja uskontojen yksinkertaistamista uhkaavaksi ja valvontaa vaativaksi muukalaisuudeksi. Integraatiokäsitykset ja se, kenen sallitaan osallistua näitä käsityksiä muokkaavaan keskusteluun, ovat yhä keskeisemmässä roolissa demokratiasta ja sosiaalisesta inklusiosta puhuttaessa.

TIIVISTELMÄ

Kris Clarke: Sisällä ja ulkona: maahanmuuttajien yhteisötutkimus

Tämä artikkeli tarkastelee tutkimusmetodia, jota maahanmuuttajatutkijat ovat kehittäneet pienimuotoisessa tutkimusprojektissa ”Maahanmuuttajayhteisöjen hyvinvointitutkimus Suomessa: Sisäpiirin näkökulmia suomalaisen sosiaali- ja terveydenhuoltoon”. Tutkimuksen rahoitti sosiaali- ja terveysministeriö. Tutkimusprojektin tarkoitus oli kerätä sisäpiirin tietoa maahanmuuttajien kokemuksista ja odotuksista suomalaisessa sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmässä. Tutkimuksessa käytettiin laadullista, syvähaastatteluihin perustuvaa tutkimusmenetelmää. Kohderyhmiä oli kolme: afrikkalaiset äidit äitiys- ja lastenneuvolajärjestelmässä, iranilaiset turvapaikanhakijaperheet ja terveydenhuolto sekä venäläiset ja virolaiset seksityöntekijät Pro-tukipisteen palveluissa Helsingissä. Tutkimusprojektissa käytetty maahanmuuttajien yhteisötutkimusmenetelmä tarjoaa mahdollisuuden sekä nostaa esiin aiemmin määrittelemättömiä kysymyksiä että konstruoida paikallisia teorioita, joiden avulla maahanmuuttajille tarjottujen terveyspalveluiden ongelmaleuita voidaan paikantaa.

Maahanmuuttajien yhteisötutkimusta käsitellään

laajemmassa, eurooppalaisen maahanmuuton ja integraatioon liittyvän problematiikan viitekehityksessä. Globalisaatioprosessin hämärtäessä kansallisia rajoja on yhä tärkeämpi löytää paikallisia ratkaisuja siihen, kuinka normatiiviset sosiaalisen hyvinvoinnin järjestelmät voivat vastata yhä monimuotoisemmiksi muuttuviin tarpeisiin ja odotuksiin. Tämä artikkeli tarkastelee erilaisten integraationäkökulmien seurauksia ja niiden osuutta maahanmuuttajatyön lähtökohtien kehittämisessä.

Artikkelissa keskitytään erityisesti maahanmuuttajatutkijoiden kaksoisrooliin yhteisöjensä sisä- ja ulkopuoliläisenä. Artikkelin pyrkii osoittamaan, kuinka sisäpiiriläisen saatavilla oleva tieto toi merkittävää syvyyttä ja ulottuvuutta tutkimusmateriaaliin. Maahanmuuttajatutkijat joutuivat kuitenkin lähestymään haastateltaviin kahdesta vastakkaisesta positioista: sekä yhteisön jäsenenä että ulkopuolisina tutkijoina, jotka pyrkivät välittämään yhteisön tarpeita ja kokemuksia muulle yhteiskunnalle. He joutuivat ottamaan riskin tulla nähdyksi pettureina omissa yhteisössään samalla, kun he pohtivat eettisiä kysymyksiä siitä, kuinka tehdä perusteellista ja kriittistä tutkimusta.

Maahanmuuttajien yhteisötutkimus dialogisena metodina havainnollisti yhteisöjen kompleksisuutta. Demokratisoimalla tutkimuksen tekemistä se problemati-

soi käsityksiä siitä, kenen tulisi toimia yhteisön tarpeiden asiantuntijana. Vaikka maahanmuuttajia tutkitaankin Suomessa yhä enemmän, niin harvan tutkijan tausta on maahanmuuttajan. Kun ulkopuolisille asian-

tuntijoille annetaan valta määrittellä yhteisöjen monia tarpeita, vaarana on maahanmuuttajien yhteisöjen jäsenten näkökulmien ja todellisten, elettyjen kokemusten aliarviointi, väheksyntä tai mitätöinti.

KIRJALLISUUS

- ADJEKUGHELE, JOSEPHINE: The experiences of African mothers in the Finnish child/maternal clinic system. In: Clarke, Kris (ed.): Welfare research into marginal communities in Finland: Insider perspectives on health and social care. Research reports A, Number 8. Tampere: University of Tampere, Department of Social Policy and Social Work, 2003
- AIDS & MOBILITY. Specific needs of migrants, ethnic minorities and refugees in the field of HIV/AIDS. Satellite meeting held at the 3rd European Conference on the Methods and Results of Social and Behavioral Research on AIDS, Amsterdam, 2000. Accessed 1.11.2003. <http://www.aidsmobility.org/rep140200.pdf>
- ANDERSON, JILL: 'Yes, but IS IT empowerment?' In: Humphries, Beth (ed.): Critical perspectives on empowerment. Birmingham: Venture Press, 1996
- ATKINSON, PAUL & SILVERMAN, DAVID: Kundera's immortality: The interview society and the invention of the self. *Qualitative Inquiry* 3 (1997): 3, 304–325
- BERGMAN, SOLVEIG: The politics of feminism. Autonomous feminist movements in Finland and Germany from the 1960s to the 1980s. Turku: Åbo Akademi University Press, 2002
- CASTLES, STEPHEN & DAVIDSON, ALASTAIR: Citizenship and migration: globalization and the politics of belonging. New York: Routledge, 2000
- COLLINS, PATRICIA HILL: Fighting words: black women and the search for justice. Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota, 1998
- COLLINS, PATRICIA HILL: Black feminist thought. Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment. Second edition. London: Routledge, 2000
- CORNELIUS, WAYNE & MARTIN, PHILIP & HOLLIFIELD, JAMES (eds.): Controlling immigration. A global perspective. Palo Alto, Calif.: Stanford University Press, 1994
- CRUL, MAURICE & VERMEULEN, HANS: The second generation in Europe: introduction. *International Migration Review* 37 (2003), 965–986
- EDUBIO, ABIGAIL: A study on Sub-Saharan African migrant communities in Berlin, Germany. In: Clarke, Kris & Pösö, Tarja (eds.): African communities in Northern Europe and HIV/AIDS: Report of two qualitative studies in Germany and Finland on the perception of the AIDS epidemic in selected African minorities. European Project AIDS & Mobility, Woerden, The Netherlands, 2001
- HAGHSERESHT, ARMAN: Asylum seeking Iranian families and Finnish health care. In: Clarke, Kris (ed.): Welfare research into marginal communities in Finland: Insider perspectives on health and social care. Research reports A, Number 8. Tampere: University of Tampere, Department of Social Policy and Social Work, 2003
- HAMMAR, TOMAS & BROCHMANN, GRETE & TAMAS, KRISTOF & FAIST, THOMAS (eds.): International migration, immobility and development: multidisciplinary perspectives. Oxford: Berg, 1997
- HOOKS, BELL: Yearning: race, gender, and cultural politics. Boston: South End Press, 1990
- HUMPHRIES, BETH: Resources for hope: Social work and social exclusion. P. 102–115. In: Batsleer, Janet & Humphries, Beth (eds.): Welfare, exclusion and political agency. London: Routledge, 2000
- ISLAM, NAHEED: Research as an act of betrayal. In: Winddance Twine, France & Warren, Jonathan (eds.): Racing research, researching race. Methodological dilemmas in critical race studies. New York: New York University Press, 2000
- KAMALI, MASOUD: Distorted integration: Clientization of immigrants in Sweden. Uppsala: Uppsala Multiethnic Papers, 1997
- LEPOLA, OUTI: Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi: monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000
- MILES, M. B. & HUBERMAN, A. M.: Qualitative Data Analysis. CA: Sage, 1994
- PARSONS, TALCOTT: The Social System. New York: The Free Press, 1964
- POLANYI, MICHAEL: The Tacit Dimension. London: Routledge, 1967
- SABANADESAN, RAJKUMAR: Research on asylum seekers and refugees in a town in Southern Finland. In: Clarke, Kris & Pösö, Tarja (eds.): African communities in Northern Europe and HIV/AIDS: Report of two qualitative studies in Germany and Finland on the perception of the AIDS epidemic in selected African minorities. European Project AIDS & Mobility, Woerden, The Netherlands, 2001
- SASSEN, SASKIA: Guests and aliens. New York: The New Press, 1998
- SCHENSHUL, J. J.: Building communities through action research for social change. Presentation at the Society for Applied Anthropology Annual Meeting, Merida, Mexico, 2001. <http://www.incommunityresearch.org/about/buildingcommunities.pdf>
- SHAW, IAN & GOULD, NICK: Qualitative research in social work. London: Sage, 2001
- SIIRTOLAISINSTITUUTTI: Tilastot, 2003. <http://www.>

migrationinstitute.fi/db/stat/fin/

- SOLE, CARLOTA: European policy on immigration. *Transfer* 3/2003, 401–415
- SOYSAL, YASMIN NUHOGLU: Limits of citizenship. Migrants and postnational membership in Europe. Chicago: University of Chicago, 1994
- UNITED NATIONS, POPULATION DIVISION. International migration report. 2002. Available at: <http://www.un.org/esa/population/unpop.htm>
- YOUNG, IRIS MARION: Inclusion and democracy. Oxford: Oxford University Press, 2000
- YOUNG, IRIS MARION: Justice and the politics of difference. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990.

MAAHANMUUTTAJIEN YHTEISÖTUTKIMUS- PROJEKTEJA

- African communities in Northern Europe and HIV/AIDS: Report of two qualitative studies in Germany and Finland on the perception of the AIDS epidemic in selected African minorities. European Project AIDS & Mobility, Woerden, The Netherlands, 2001. (http://www.aidsmobility.org/frame_research.htm)
- A study on Sub-Saharan African migrant communities in Berlin, Germany (Abigail Edubio)
  - Research on asylum seekers and refugees in a town in Southern Finland (Rajkumar Sabanadesan)

- Welfare research into marginal communities in Finland: Insider perspectives on health and social care. University of Tampere, Department of Social Policy and Social Work, 2003. (<http://www.uta.fi/laitokset/sospol/courses/welfare.htm>)
- The experiences of African mothers in the Finnish child/maternal clinic system (Josephine Adjekughele)
  - Asylum seeking Iranian families and Finnish health care (Arman Haghseresht)
  - Voices from the darkness: Estonian and Russian sex workers in Helsinki (Judith Strömpl)
- The problematics of well-being: Experiences and expectations of new Finns in the Finnish welfare state. University of Tampere, Department of Social Policy and Social Work, forthcoming. (<http://www.uta.fi/laitokset/sospol/engl/problem.htm>)
- Sexual health information and teenagers living in Finland (Josephine Adjekughele)
  - Afghan migrants and mental health services in Finland (Luna Ahmad)
  - The experiences of Somalis within the Finnish public health services (Faduma Dayib)
  - Young stranger citizens? The well being and health care of young Iranian refugees in Finland (Arman Haghseresht)
  - Finnish drinking culture through migrant eyes (Tracey Powers-Erkkilä)